

ДЕРЖАВНІ СТРАТЕГІЇ ПОБУДОВИ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ: ВЕКТОР ТРАНСФОРМАЦІЙ І ГРУПОВІ ОСОБЛИВОСТІ

© 2017 ХАНІН І. Г., ПОЛЯКОВ М. В.

УДК 303.442:330.342:339.5

Ханін І. Г., Поляков М. В.

Державні стратегії побудови економіки знань: вектор трансформацій і групові особливості

Метою статті є аналіз державних стратегій побудови економіки знань, визначення напрямів трансформацій та групових особливостей розвинених країн і найбільш економічно потужних країн, що розвиваються. Акцентовано увагу на сучасному світовому контексті історичних обставин, які впливають на державні стратегії переходу до економіки знань, на зміну моделей економічного зростання і новий етап глобалізації, який пов'язаний з розвитком і поширенням знань. У зв'язку з цим виділено ряд глобальних мегатрендів, охоплюючи науково-технічну діяльність, міжнародну торгівлю високотехнологічними товарами і наукомісткими послугами, міжнародну міграцію робочої сили тощо. Також зазначено зміну парадигми суперництва й «архітектури» глобального економічного лідерства. Проаналізовано показники науково-технічної діяльності в декількох країнах, що доводить збереження асиметрії. Наведено результати аналізу стратегій побудови економіки знань ряду розвинених країн (США, ЄС, Німеччини, Франції, Данії, Фінляндії, Швеції, Японії, Південної Кореї, Сингапуру, Ізраїлю) і країн, що розвиваються (Китай, Індія, Малайзія, Бразилія, ПАР, Мексика). Охарактеризовано їх участь у світовому науковому прогресі й інноваційному процесі, а також виділено основні напрями трансформацій у руслі переходу до економіки знань (нова індустріалізація, розвиток науки і освіти; вдосконалення інноваційних систем; розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва та ін.). Одним із факторів структурних змін на всіх рівнях є макроінновації. В рамках запропонованої концепції таких інновацій виділено три їх типи: науково-парадигмальні, структурні та трансформаційні. Встановлено їх зв'язок із зовнішньоекономічною стратегією держави.

Ключові слова: економіка знань, світове господарство, глобалізація, стратегія економічного розвитку, інновації.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Ханін Ігор Григорович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: khanin.ig@gmail.com

Поляков Максим Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародних економічних відносин, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: mахuтrрolyakov2016@gmail.com

УДК 303.442:330.342:339.5

UDC 303.442:330.342:339.5

Ханин И. Г., Поляков М. В. Государственные стратегии построения экономики знаний: вектор трансформации и групповые особенности

Khanin I. G., Polyakov M. V. The State Strategies for Building the Knowledge Economy: the Transformation Vector and Group Features

Целью статьи является анализ государственных стратегий построения экономики знаний, определение направлений трансформации и групповых особенностей развитых стран и наиболее экономически мощных развивающихся стран. Обращено внимание на современный мировой контекст исторических обстоятельств, влияющих на государственные стратегии перехода к экономике знаний, на смену моделей экономического роста и новый этап глобализации, который связан с развитием и распространением знаний. В связи с этим выделен ряд глобальных мегатрендов, охватывая научно-техническую деятельность, международную торговлю высокотехнологическими товарами и наукоемкими услугами, международную миграцию рабочей силы и пр. Также отмечается изменение парадигмы соперничества и «архитектуры» глобального экономического лидерства. Проанализированы показатели научно-технической деятельности в нескольких странах, что доказывает сохранение асимметрии. Представлены результаты анализа стратегий построения экономики знаний ряда развитых (США, ЕС, Германии, Франции, Дании, Финляндии, Швеции, Японии, Южной Кореи, Сингапура, Израиля) и развивающихся (Китай, Индия, Малайзия, Бразилия, ЮАР, Мексика) стран. Охарактеризовано их участие в мировом научном прогрессе и инновационном процессе, а также выделены основные направления трансформаций в русле перехода к экономике знаний (новая индустриализация; развитие науки и образования; совершенствование инновационных систем; развитие международного научно-технического сотрудничества и пр.). Одним из факторов структурных изменений на всех уровнях являются макроинновации. В рамках предложенной концепции таких инно-

The aim of the article is to analyze the state strategies for building the knowledge economy, determine the directions of transformation and group features of the developed countries and the most economically powerful developing countries. Attention is drawn to the modern world context of historical circumstances affecting the state strategies for the transition to the knowledge economy, the changes in patterns of economic growth and the new stage of globalization associated with the development and dissemination of knowledge. In this regard, there singled out a number of global megatrends covering scientific and technical activities, international trade in high-technology goods and knowledge-intensive services, international migration of labor, etc. There also noted the change in the paradigm of rivalry and the "architecture" of the global economic leadership. The indicators of scientific and technical activities in several countries are analyzed, which proves the preservation of asymmetry. The results of the analysis of the strategies for building the knowledge economy in a number of developed countries (the US, EU countries, Germany, France, Denmark, Finland, Sweden, Japan, South Korea, Singapore, Israel) and developing countries (China, India, Malaysia, Brazil, South Africa, Mexico) are presented. Their participation in the world scientific progress and innovation process is characterized, as well as the main directions of transformations in terms of the transition to the knowledge economy (new industrialization, development of science and education, improvement of innovation systems, development of international scientific and technical cooperation, etc.). One of the factors of structural changes at all levels is macro innovations. Within the framework of the proposed concept, three types of such innovations are distinguished: scientific and paradigm, structural, and

вацій виділені три їх типи: научно-парадигмальні, структурні та трансформаційні. Установлено їх зв'язок з внешнеекономічною стратегією держави.

Ключеві слова: економіка знань, мирове господарство, глобалізація, стратегія економічного розвитку, інновації.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 10.

Ханін Ігорь Григорьевич – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Національний університет водного господарства та природопольовання (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Україна)

E-mail: khanin.ig@gmail.com

Поляков Максим Валерьевич – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародних економічних відносин, Національний університет водного господарства та природопольовання (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Україна)

E-mail: maxypolyakov2016@gmail.com

transformational. Their relationship with the foreign economic strategy of the state is established.

Keywords: knowledge economy, world economy, globalization, strategy of economic development, innovations.

Fig.: 1. Tbl.: 1. Bibl.: 10.

Khanin Igor G. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, National University of Water Management and Natural Resources Use (11 Soborna Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: khanin.ig@gmail.com

Polyakov Maxim V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of International Economic Relations, National University of Water Management and Natural Resources Use (11 Soborna Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: maxypolyakov2016@gmail.com

Вступ. Проблеми та протиріччя, що назріли у сучасних економічних системах ринкової капіталістичної моделі, сповна виявились під час глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. та зумовили подальшу рецесію у багатьох країнах, яка супроводжує завершення попереднього довгого циклу. Безперечною є необхідність розгорнення нової господарської парадигми, становлення якої, напевно, буде відбуватись у новому циклі, що зароджується, та зумовить наступний більш високий етап еволюційного розвитку економічних систем, який ми пропонуємо пов'язувати з побудовою економіки знань (ЕЗ). У господарстві такого типу найважливішим ресурсом стають знання, які дозволяють людині краще організувати своє життя, тим більше враховуючи зростаючі потреби та загострення ресурсних обмежень.

Тому надзавдання побудови ЕЗ стало предметом державних стратегій економічного розвитку у контексті перетворення світогосподарської системи. Вектори національних і глобальних трансформацій взаємообумовлені. Більшість країн світу, так чи інакше, використовують концепцію ЕЗ у розробці стратегій розвитку як основу соціально-економічної політики та для змістовного забезпечення трансформаційних процесів.

З огляду на це виникає важливе науково-практичне завдання аналізу державних стратегій побудови ЕЗ відповідного міжнародного досвіду. Це дозволить визначити вектор трансформацій національних господарств (та в цілому світового господарства) і групові особливості реалізації таких стратегій, насамперед стосовно розвинених держав і країн, що розвиваються. Це має велике значення для розробки стратегії соціально-економічного розвитку України.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретико-методологічні засади дослідження ЕЗ були закладені всесвітньо визнаними вченими: Б. Годіном, П. Друкером, Б.-А. Лундваллом, Ф. Махлупом, Дж. Мокіром, Б. Олсеном, В. Пауелом, К. Сміт, К. Снеллманом, Р. Солоу, Дж. Стігліцем, Д. Форай, Ф. фон Хайеком та ін. Їх напрацювання, переосмислені та доповнені, можуть продуктивно використовуватись у дослідженнях сучасних державних стратегій побудови ЕЗ. Значний внесок у дослідження ЄС та тісно

пов'язаних проблем і моделей розвитку національних господарств внесли провідні українські економісти, зокрема: О. Амоша, Г. Андрощук, О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Жарінова, І. Каленюк, Д. Лук'яненко, В. Семиноженко, В. Сіденко, Л. Федулова, А. Філіпенко, М. Якубовський та ін. Зазначені у вступі проблеми розвитку підтверджуються останніми дослідженнями, зокрема: В. Сіденко [1] та О. Білоруса [2; 3]. Комплексність трансформації сучасного світу доводить дослідження колективу авторів, зокрема: В. Козюка, А. Крисоватого, Є. Савельєва та ін. [4]. Тісний зв'язок цих трансформацій з побудовою ЕЗ підтверджують, зокрема, останній звіт експертів Римського клубу У. фон Вайцекера та А. Вейкмана [5] та робота З. Каліарі та Т. Чіаріні [6].

Однак сьогодні світова економіка знаходиться у стані стрімкої комплексної трансформації, що вимагає синхронного відстеження оновлень і змін державних стратегій, що спрямовані на перехід до нової господарської парадигми.

Мета роботи: проаналізувати державні стратегії побудови ЕЗ, визначити напрями трансформації та групові особливості розвинених країн і найбільш економічно потужних країн, що розвиваються.

Інформаційною базою дослідження стали офіційні документи ряду країн, доступні на ресурсах мережі Інтернет, а також аналітичні матеріали міжнародних організацій, зокрема ООН, ОЕСР та Світового банку. Використано методи логічного, історичного й інституціонально-компаративного аналізу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Необхідно розглядати глобальний процес переходу до ЕЗ і в його рамках державні стратегії, оскільки держава буде залишатися домінуючим актором у міжнародних відносинах і виразником інтересів суспільства. В ході трансформації буде спостерігатися зміна концепції держави, розширення її функцій, в тому числі в міжнародних процесах, торкаючись сфери знань. Держава фокусує увагу на процесах генерування, поширення та використання знань, враховуючи, що вони є найважливішим фактором економічного розвитку. Здібності генерувати та використовувати знання безпосередньо визначають продуктивність націй і світогосподарські позиції країн [7]. Державні стратегії перехо-

ду до ЕЗ визначають світову картину перебігу глобальних трансформацій, подолання різних дисбалансів і асиметрій світового господарства. Країни, які сьогодні демонструють успіхи у вирішенні структурних проблем, успішно впроваджують нову модель економічного зростання і набувають більш високих позицій у світогосподарській системі.

Базові характеристики світового господарства формують умови переходу до ЕЗ. Це охоплює інституціоналізацію інтелектуальної власності, конкуренції на світових ринках, міжнародної торгівлі, руху капіталу та робочої сили, міжнародної політики у сфері розвитку. При розгляді державних стратегій побудови ЕЗ слід враховувати сучасний світовий контекст історичних обставин, включаючи: 1) перезавантаження і нормалізацію системи міжнародних відносин внаслідок загострення протиріч; 2) становлення нового світового економічного порядку, затвердження його нових інститутів, системи та форм відносин; 3) непередбачувані і неконтрольовані події, нові глобальні ризики; 4) серію проблемних явищ, які співпали в часі (структурна криза, криза влади, цивілізаційна та громадська кризи); 5) нові суспільні та економічні мегатренди глобального масштабу. Все це впливає на структурне зрушення і трансформаційний перехід світогосподарської системи.

Також слід звернути увагу і на контекст, який породжується зміною моделей економічного зростання країн, що спрямовано на усунення внутрішніх суперечностей і обмежень наявних моделей. Нова модель економічного зростання потребує принципових змін і заснована на: 1) відновленні балансу «реальної» та «фінансової» економіки та побудові нових виробничих систем; 2) впровадженні нових систем управління як джерела зростання (при використанні ІКТ та вдосконаленні ресурсів, технологій, продуктів, ринкових механізмів); 3) побудові на рівні країн нових відтворювальних циклів для збалансованості економіки. Перехід до нової моделі з такими характеристиками змінить світогосподарську систему.

В рамках світового контексту слід зазначити настання нового етапу глобалізації. Незважаючи на протекціоністські настрої і фрагментацію, глобалізація продовжує свій розвиток: посилюється інтеграція і конвергенція національних політико-економічних систем; країни розробляють стратегії в руслі глобалізаційних тенденцій; зміцнюються ідеологічні, інституційні та матеріальні основи цілісного світу. На нашу думку, наступний етап розвитку глобалізації буде пов'язаний з розвитком і поширенням знань, зміною національних систем науки, освіти й інновацій. Це проявляється вже, наприклад, у формуванні глобального інформаційного простору, консолідації світового ринку знань, ринків наукомістких, освітніх і інформаційних послуг, зростанні масштабів міжнародних потоків знань. Міжнародні відносини у сфері знань активно розвиваються і набувають глобальної впорядкованості. З іншого боку, глобалізація стає «організаційною силою» у сфері знань, приводить до розвитку глобальних ланцюжків створення цінності та глобальних інноваційних мереж, а отже, до формування глобальної ноосферної економіки [8].

В рамках світового контексту переходу держав до ЕЗ необхідно враховувати ряд глобальних мегатрендів, в тому числі: 1) активізація науково-технічної діяльності та нарощування наукових ресурсів; 2) зростання обсягів

міжнародної торгівлі високотехнологічними товарами і наукомісткими послугами; 3) збільшення показників міжнародної міграції висококваліфікованих кадрів в умовах посилення боротьби за таланти і компетенції; 4) розвиток національних систем вищої освіти, аспірантури та докторантури в умовах глобалізації світового ринку освітніх послуг; 5) збільшення обсягів міжнародного руху інвестиційного капіталу, орієнтованого на сферу НДДКР та інновацій.

Розглядаючи світовий контекст реалізації державних стратегій розвитку, необхідно враховувати особливості парадигми суперництва й «архітектури» глобального економічного лідерства в умовах постійної інноваційної гонки, що породжує і нові детермінанти розвитку [9]. При цьому конкуренція між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, відбувається дуже суперечливо, і знання перетворюються на інструмент експансії та домінування. Розвинені країни спеціалізуються на високотехнологічних сегментах глобальних виробничих мереж, наукомістких послугах і НДДКР. Країни, що розвиваються, спеціалізуються на сегментах з більш низькою доданою вартістю. Вони залежні в технологічному оновленні, що фактично блокує їх конкурентоспроможність, призводить до закріплення сировинної спеціалізації та загострює проблеми нееквівалентного обміну, знецінення активів, посилення бідності, відтоку ресурсів. Розвинені країни та країни, що розвиваються, з самого початку нерівні у володінні знаннями та необхідним потенціалом.

Аналіз показників науково-технічної діяльності (валові внутрішні витрати на НДДКР, чисельність дослідників, створення інтелектуальної власності, обсяг і частка високотехнологічного експорту, кількість міжнародних наукових публікацій) розвинених країн і країн, що розвиваються, довів велику асиметричність світового господарства, в тому числі нерівномірний розподіл наукових ресурсів (людських і фінансових). Це підтверджується спеціальними показниками науково-технічної результативності: коефіцієнт винахідницької активності (кількість патентів, виданих резидентам, що припадають на 1 млн жителів – КВА); патентна інтенсивність (кількість патентів, виданих резидентам, що припадають на 1 млн ВВП – ПІ); коефіцієнт самозабезпеченості (відношення кількості патентів, виданих резидентам, до загальної кількості патентів – КСАМ); коефіцієнт залежності (відношення кількості патентів, виданих нерезидентам, до загальної кількості патентів – КЗАЛ); конверсія патентних заявок на патенти (відношення кількості патентів, виданих резидентам, до кількості поданих ними патентних заявок – КОНПЗ). Результати розрахунків наведені в табл. 1.

За основу дослідження взято два підходи виділення типів стратегій науково-технічного розвитку, які визначають позицію у світовому прогресі, характер взаємодії з міжнародним середовищем і вплив зовнішніх факторів. За основними джерелами знань (інновацій, технологій) можна виділити такі типи стратегій [10]: стратегія «перенесення»; стратегія «запозичення»; стратегія «нарощування». Перші два типи стратегій засновані на переважному отриманні різних видів знань ззовні, третій тип – не виключає цього, але передбачає орієнтацію на первинні знання.

За характером активності можна виділити такі типи стратегій науково-технічного розвитку: 1) прогресивно-

Результати розрахунків показників науково-технічної результативності

Країни		Роки						
		2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
США	КВА	252,56	348,45	348,54	385,44	422,49	453,98	439,30
	ПІ	0,0057	0,0072	0,0070	0,0075	0,0080	0,0083	0,0078
	КСАМ	0,52	0,49	0,48	0,4781	0,48	0,48	0,47
	КЗАЛ	0,48	0,51	0,52	0,52	0,52	0,52	0,53
	КОНПЗ	0,36	0,45	0,44	0,45	0,46	0,51	0,49
Німеччина	КВА	310,21	271,26	271,43	267,14	287,79	292,83	300,29
	ПІ	0,0089	0,0065	0,0058	0,0061	0,0062	0,0061	0,0073
	КСАМ	0,8654	0,8457	0,8612	0,8715	0,8509	0,84	0,85
	КЗАЛ	0,13	0,15	0,14	0,13	0,15	0,16	0,15
	КОНПЗ	0,53	0,47	0,46	0,46	0,49	0,49	0,52
Японія	КВА	869,42	1461,99	1545,72	1762,27	1769,95	1396,57	1154,22
	ПІ	0,0234	0,0328	0,0321	0,03626	0,0437	0,0367	0,0335
	КСАМ	0,90	0,84	0,83	0,82	0,81	0,78	0,77
	КЗАЛ	0,0964	0,1592	0,1709	0,1815	0,1859	0,2175	0,2250
	КОНПЗ	0,3019	0,6455	0,6871	0,7836	0,8301	0,6683	0,5670
Південна Корея	КВА	1108,62	1037,33	1446,98	1674,52	1897,06	1917,24	1496,01
	ПІ	0,0595	0,0470	0,0601	0,0687	0,0733	0,0690	0,0552
	КСАМ	0,73	0,75	0,76	0,74	0,75	0,75	0,75
	КЗАЛ	0,27	0,25	0,24	0,26	0,25	0,25	0,25
	КОНПЗ	0,44	0,39	0,52	0,57	0,60	0,59	0,46
Китай	КВА	15,88	59,62	83,59	106,45	105,77	119,27	192,15
	ПІ	0,0091	0,0131	0,0148	0,0168	0,0149	0,0155	0,0238
	КСАМ	0,39	0,59	0,65	0,66	0,69	0,70	0,73
	КЗАЛ	0,61	0,41	0,35	0,34	0,31	0,30	0,27
	КОНПЗ	0,22	0,27	0,27	0,27	0,20	0,20	0,27
Індія	КВА	1,22	0,98	0,62	0,57	0,46	0,56	0,63
	ПІ	0,0017	0,0007	0,0004	0,0004	0,0003	0,0004	0,0004
	КСАМ	0,32	0,17	0,15	0,17	0,18	0,12	0,14
	КЗАЛ	0,68	0,83	0,85	0,83	0,82	0,88	0,86
	КОНПЗ	0,30	0,14	0,09	0,08	0,06	0,06	0,07
Бразилія	КВА	1,33	1,60	1,91	1,82	1,90	1,83	2,23
	ПІ	0,0003	0,0001	0,0001	0,0001	0,0002	0,0002	0,0003
	КСАМ	0,10	0,10	0,11	0,13	0,13	0,14	0,13
	КЗАЛ	0,06	0,07	0,08	0,08	0,08	0,08	0,10
	КОНПЗ	0,06	0,07	0,08	0,08	0,08	0,08	0,10
Польща	КВА	28,01	37,59	53,44	50,65	63,99	68,35	67,24
	ПІ	0,0035	0,0030	0,0038	0,0039	0,0046	0,0048	0,0054
	КСАМ	0,42	0,47	0,64	0,75	0,84	0,88	0,94
	КЗАЛ	0,58	0,53	0,36	0,25	0,16	0,12	0,06
	КОНПЗ	0,53	0,45	0,52	0,44	0,57	0,66	0,55

Джерело: розраховано на основі даних WIPO та World Bank

активна стратегія; 2) послідовна стратегія; 3) пасивна стратегія; 4) інертна. Закономірно, що країни, які дотримуються перших двох типів стратегій, активно взаємодіють із міжнародним середовищем. Країни третього та четвертого типів – практично залежать від екстерналій і зовнішньої підтримки, будучи реципієнтами знання.

Розглянемо стратегії та політико-інституційні аспекти переходу ряду розвинених країн і найбільш потужних країн, що розвиваються, які демонструють рух до ЕЗ.

Розвинені країни досить гомогенні в особливостях становлення ЕЗ. Такий перехід є концентричним виразом високого рівня розвитку науки, освіти та технологій. Більшість розвинених країн дотримуються інноваційної моделі економічного зростання. Також розвинені країни зберігають переважний контроль над глобальними ланцюжками створення цінностей (ГЛЦ), концентруючи у себе створення знань та інновацій. Для цього посилюється державне управління і підтримка науки та інновацій.

Розвинені країни відіграють головну роль в світовому науковому прогресі та інноваційному процесі, утворюють «інтелектуальний центр» світу, утримуючи також лідерство у створенні смислів і масової культури. Саме розвинені країни визначають сьогодні глобальний «порядок денний», надаючи визначальний вплив на основні напрямки наукового прогресу, освіти та технологій. Розвинені країни повністю перебудовують свою економіку за рахунок її інтелектуальної складової, тому є лідерами у так званих цифрових трансформаціях. Відмінною особливістю політики розвинених країн є акцент на людському та соціальному розвитку в усіх його проявах. Особлива увага приділяється якості освіти, тісно пов'язаній з наукою та інноваційним підприємництвом. Людський розвиток у рамках становлення ЕЗ тісно пов'язаний з високим рівнем розвитку внутрішнього ринку і проявляється у підвищенні якості попиту. Це сприяє оптимізації включення в світові ринки.

Розвинені країни характеризуються високим рівнем згуртованості, в більшості своїй демонструють активну стратегію в переході до ЕЗ. У той же час група розвинених країн залишається внутрішньодиференційованою. Окремі розвинені країни виділяються в групу лідерів із моделлю випереджального, інвенціонального розвитку (прогресивно-активна стратегія науково-технічного розвитку), інші є їх послідовниками (послідовна стратегія, що не виключає лідерства в окремих областях). Розвинені країни демонструють високий рівень відкритості економіки, можуть запозичувати досягнення у інших країн, але імітаційні дії в цілому вторинні. У розвинених країнах переважає стратегія нарощування щодо власного науково-технічного потенціалу. Ці країни реалізують інклюзивний підхід, не зосереджуючись виключно на певних інноваціях, а переходять до комплексних підходів.

Спільними проблемами переходу розвинених країн до ЕЗ є такі: 1) брак дешевих інтелектуальних ресурсів; 2) повільність перебудови економіки, що знаходиться на високому рівні розвитку і складності; 3) зростання безробіття та інші соціальні ризики в результаті трансформацій; 4) «невизначеність майбутнього» в плані моделі економіки; 5) збереження глибоких структурних і фінансових дисба-

лансів в економіці. Ряд країн відчуває дефіцит інвестицій, активно залучаючи його ззовні.

Аналіз політики США, ЄС, Німеччини, Франції, Данії, Фінляндії, Швеції, Японії, Південної Кореї, Сінгапуру, Ізраїлю дозволив отримати такі результати. В розвинених країнах інституційно підтримується перехід до ЕЗ. Ця концепція увійшла до сфери державного управління, що веде до нового структурування державної політики. У всіх країнах-лідерах спостерігається високий рівень державної участі та підтримки науково-технічної, освітньої та інноваційної діяльності, активне стратегічне управління розвитком складових ЕЗ. Ключові напрямки перетворень економіки відповідають сучасним технологічним трендам. Найважливішим імперативом при переході до ЕЗ стає інтенсивний розвиток знань за рахунок передової науки та їх усупільнення за рахунок утворення та інформатизації. Основною рушійною силою розвитку є інноваційний бізнес, інтегрований з наукою. Побудова ЕЗ тісно пов'язана з побудовою нової індустрії. Незважаючи на істотну диференціацію розвинених країн, організація окремих складових ЕЗ більш-менш універсальна і відображає глобальні тренди. Рух розвинених країн до ЕЗ, враховуючи також динаміку статистичних показників, можна вважати синхронним.

У стратегіях розвинутих країн важливі й універсальні такі напрямки:

- нова індустріалізація;
- розвиток науки й освіти;
- підвищення інноваційної активності бізнесу, вдосконалення інноваційних систем;
- розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва.

«Розвинений світ» залишається монолітною надсутністю в сучасному світі, гомогенною, згуртованою, що виражає загальні інтереси домінування. Це спостерігається, незважаючи на внутрішню диференціацію, завдяки слідуванню за країнами-лідерами, які мають величезний розрив із більшістю країн, що розвиваються, і значний – з іншими розвиненими державами. З іншого боку, розвинені країни беруть на себе більшу частину витрат на фінансування наукового прогресу та високі ризики (при цьому, звичайно, і отримують основну інтелектуальну ренту та переваги). Прогрес науки, що супроводжується підвищенням рівня освіти, так чи інакше переслідує інтереси всього людства. Національні наукові, освітні й інноваційні системи розвинених країн все більше схильні до взаємної інтеграції, що відповідає потребам наукового прогресу.

Країни, що розвиваються, – це в цілому країни з переважаючими екстрактивними інститутами. Рівень якості ринкових інститутів, економічні можливості, науково-технічний потенціал є нижчими, ніж у розвинених країн. У країнах, що розвиваються, переважає сировинна (ресурсна) модель економічного зростання з високим рівнем експортної орієнтації, а також рентний (неінноваційний) тип підприємництва. Більш того, після кризи спостерігається значний відтік капіталу і посилення сировинної спеціалізації. Країни, що розвиваються, не контролюють ГЛЦ і в значній частині включені в ці ланцюжки як джерела сировини та робочої сили. При цьому «світ, що розвивається», відчуває технологічну залежність від розвинених країн.

У цілому в умовах переходу до ЕЗ можна говорити про збереження парадигми залежного розвитку. Головним фактором залежності є дефіцит у знаннях та обмежені можливості їх генерування. Інноваційна політика у країнах, що розвиваються, недостатньо активна або характеризується пасивністю та інерцією, а стратегія є переважно адаптивною і реакційною щодо досягнень розвинених країн. Імітаційні дії мають первинний характер. Країни, що розвиваються, відіграють другорядну роль у світовому науковому й інноваційному процесі. Ці країни виступають переважно споживачами знань, як «інтелектуальна периферія». Тому екзогенні фактори, особливо міжнародне співробітництво, і привнесені інститути та концепції для них важливі. В умовах глобалізації країни, що розвиваються, стають все більш відкритими, хоча зовнішній вплив є дуже суперечливим і неоднозначним.

Основними проблемами переходу до ЕЗ, які стоять перед країнами, що розвиваються, є: 1) брак досвіду економічних трансформацій та інноваційного менеджменту на світовому ринку; 2) низький рівень активності та культури інноваційного підприємництва; 3) дефіцит інтелектуальних ресурсів, невисока чисельність вчених, їх вплив; 4) брак фінансових ресурсів, призначених на науку і освіту, а також довгострокових інвестицій в інноваційний сектор; 5) структурна примітивність, сировинний характер економіки, відсутність попиту на інновації; 6) низька ефективність системи державної влади; та ін. З огляду на множинність і складність цих проблем такий тип економіки, як ЕЗ, важко накладається на реалії країн, що розвиваються.

Розглядаючи стратегії країн, що розвиваються, необхідно зазначити:

- переважання стратегій перенесення і запозичення, лише деякі можуть собі дозволити нарощування власного науково-технічного потенціалу;
- велика кількість країн із пасивною та інертною стратегіями, рідше послідовною; імітаційні та адаптаційні носять первинний характер, пов'язані із зовнішньою технологічною залежністю;
- поєднання сировинної моделі зростання, імпортової та технологічної, що ускладнює становлення ЕЗ, а також замкненості у багатьох сферах.

В цілому для країн, що розвиваються, актуальною залишається проблема вироблення ефективних стратегій розвитку, враховуючи прискорення трансформаційних процесів у світовій економіці.

Проведений аналіз стратегій і політики ряду країн (Китай, Індія, Малайзія, Бразилія, ПАР, Мексика) підтверджує, що в групі найбільш потужних країн, що розвиваються, спостерігаються процеси переходу до ЕЗ, які так чи інакше поступаються розвиненим країнам, проте значно випереджають інші країни, що розвиваються, і разом утворюють великий трансформаційний ешелон у світовому господарстві, який прямує за локомотивом країн-лідерів. У державних стратегіях формально зафіксовані завдання, напрями та заходи, пов'язані з формуванням і розвитком складових ЕЗ.

Багато в чому завдяки руху в руслі трансформації світового господарства, ці країни, накопичивши значні можливості в попередньому циклі, входять в новий цикл змінами. Навіть за рахунок ефективного запозичення

та імітації, але все більше за рахунок власного науково-технічного потенціалу, проаналізовані країни розширюють позиції у глобальному ландшафті. Важливо, що перехід до ЕЗ тісно пов'язаний з подальшою індустріалізацією в рамках сучасних моделей. Глобальна конкурентоспроможність країн, що розвиваються, починає залежати від швидкості переходу до ЕЗ.

Світові зміни є фактором модифікації національних стратегій, змушують країни вести пошук нових моделей економічного зростання. Необхідно зафіксувати ряд обставин: по-перше, в групі найбільш потужних країн, що розвиваються, в побудові ЕЗ переважають підходи та моделі (наприклад, у побудові інноваційних систем і цифрової економіки), що імітують аналогічну політику розвинених країн, але це не виключає необхідності розробки підходів для бідніших країн; специфіка стратегій проявляється тільки на рівні бачення свого майбутнього та практичних заходів; по-друге, при збереженні важливості окремих елементів затверджується комплексний підхід у побудові ЕЗ; результатів досягають ті країни, які кваліфікують і формують повноцінні національні системи знання; по-третє, всі проаналізовані країни, що розвиваються, активно використовують можливості екзогенних факторів, розширюють співробітництво з країнами-лідерами, демонструють широку абсорбцію знань із міжнародного середовища; при цьому нарощування власного науково-технічного потенціалу є принциповим пунктом усіх стратегій; по-четверте, спостерігається зростаючий рівень інтернаціоналізації систем науки, освіти та інновацій, конфігурація цих систем істотно продиктована глобалізацією; по-п'яте, становлення ЕЗ у країнах, що розвиваються, супроводжується більш глибокими структурними змінами, охоплюючи науку та промисловість; інфраструктурні функції при цьому часто забезпечуються за рахунок міжнародних систем.

На світовому рівні розвинені та передові країни, що розвиваються, утворюють «ядро» становлення ЕЗ і породжують незворотні глобальні зміни. Країнам, що розвиваються, доцільно шукати взаємовигідні напрями та розширювати співробітництво в сфері переходу до ЕЗ, діючи спільно, при цьому не дистанціюватися від розвинених країн, які залишаються джерелом великих розробок. Перехід країн, що розвиваються, та розвинених країн до ЕЗ є несинхронним, проте світове господарство в частині побудови ЕЗ стає більш консолідованим і гомогенним. Щодо цього у розвинених країн і найбільш потужних країн, що розвиваються, є широкий консенсус, що дозволяє створювати відкриті систему відносин.

У той же час велика частина країн, що розвиваються, не демонструє прогресу в побудові ЕЗ, в найбільш бідних країнах спостерігається архаїзація, ігнорування досягнень світового прогресу. У цих країн відсутні здібності здійснити такі зміни на цьому етапі, що порушує питання про цілеспрямовану підтримку з боку світової спільноти.

Можна з упевненістю сказати, що відносно успішним країнам, що розвиваються, доцільно поєднувати елементи європейського (поступове «виращування» нових цінностей, соціальних практик, формування інститутів низу, розвиток співробітництва, стимулювання ініціатив бізнесу) і азіатського (провідна роль держави в інсталяції нових інститутів і практик, акцент на розвитку великих корпо-

рацій) шляху. Дієвість і особливості європейського шляху підтверджуються досвідом низки перехідних економік, наприклад, Польщі, Естонії, Латвії та Литви, які вступили до ЄС. Найбільш яскравими прикладами переходу до ЄЗ є: Польща (в успіхах нової індустріалізації) і Естонія (в успіхах інформатизації). У цих країнах капіталізм дав значний поштовх в інноваціях. Проте в інших постсоціалістичних державах його моделі виявилися під сумнівом і поки не стали в нагоді. Тому ряд країн, наприклад Білорусь більшою мірою зберегли соціалістичну модель інноваційного процесу, при цьому дотримуючись вектора переходу до ЄЗ.

Державні стратегії переходу до ЄЗ реалізуються в умовах тісного взаємозв'язку глобальних і національних перетворень. Одним із найпотужніших чинників структурних змін на всіх рівнях є макроінновації, які пов'язані з прогресом науки і технологій, переходом до більш інклюзивних моделей зростання, соціальною організацією та зміною суспільних устроїв. Доповнюючи наявні теорії інновацій та довгих циклів (Д. Кондратьєв, С. Кузнець, А. Пригожин, Ф. Кентен та ін.), пропонується виділити три види макроінновацій, які обумовлюють циклічність розвитку та глибокі структурні зміни світового господарства. Такими макроінноваціями є:

- 1) *науково-парадигмальні інновації*, пов'язані зі зміною наукових парадигм, висуванням нових те-

орій, що заміщують емпірико-евристичні підходи або інвенції і розширюють можливості наукового обґрунтування і розробок;

- 2) *структурні інновації*, пов'язані зі зміною системної організації суспільного виробництва, створенням нових виробничих систем за рахунок інформаційних платформ для управління та взаємодії між розробниками та виробниками продукції, виробниками і споживачами, а також між споживачами; такі інновації пов'язані з переходом до нових моделей виробництва (дрібно-серійне, гнучке, індивідуалізоване, локалізоване, інноваційне, циклічне та ін.);
- 3) *трансформаційні інновації* передбачають зміну суспільного устрою, соціальних укладів, зокрема інституціональні, організаційні, культурні та, можливо, політичні аспекти; основою для таких інновацій вбачаються концепції ЄЗ і суспільства знань.

Наведені види інновацій стратегічно пов'язані, розглядаються в єдності, розкриваючи механізм історичного процесу і мегатренди світогосподарського розвитку. Перетин макроінновацій, який визначає системи зовнішніх взаємодій і зовнішньоекономічну стратегію, наведено на рис. 1.

Рис. 1. Взаємозв'язок науково-парадигмальних, структурних і трансформаційних інновацій

Всі наведені види макроінновацій тісно пов'язані з технологічними та соціальними змінами, а також змінами бізнес-моделей. В часі такі інновації неоднорідні та не можуть бути пояснені на основі досвіду. Процеси розробки таких інновацій переважно відкриті як фундаментальна наука, передбачають залучення широкої громадськості та бізнесу. Макроінновації породжують значні соціальні й інституційні ризики.

Висновки. Таким чином, провідні країни світу, як розвинені, так і країни, що розвиваються, у контексті нових мегатрендів розвитку світового господарства та нового довгого циклу здійснюють перехід до ЄЗ. Це визначається якісною і структурною спрямованістю державних стратегій розвитку загальнодержавного чи секторального рівня. Основними напрямками трансформації є: неоіндустріалізація, побудова цифрової економіки, удосконалення систем науки, освіти й інновацій. Велике значення для цього має

міжнародне співробітництво та взаємодія з глобальним середовищем ЄЗ. Розвинені країни та країни, що розвиваються, мають специфічні групові проблеми переходу до ЄЗ. Особливо гострими вони є у країн, що розвиваються, навіть найбільш економічно потужних. Зокрема, це вимагає підтримки найбідніших країн. На розробку відповідних пропозицій будуть спрямовані подальші дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сіденко В. Модифікація світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформаційної кризи. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 18–31.
2. Белорус О. В. Мировой структурный кризис и трансформация глобальной финансовой системы. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 7–8 (1). С. 4–7.

3. Белорус О. В. Воспроизводственная эволюция и структурная трансформация глобального капитала. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 155 (11–12). С. 4–9.

4. von Weizsäcker E., Wijkman A. *Come on! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet: A Report to the Club of*. New York: Springer, 2018. 220 p.

5. Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України: монографія/наук. ред. А. Крисоватого, Є. Савельєва. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 504 с.

6. Caliri Th., Chiarini T. Knowledge Production and Economic Development: Empirical Evidences. *Journal of the Knowledge Economy*. 2016. P. 1–22.

7. Філіпенко А. С. Продуктивна спроможність націй: теорій і методологія // Продуктивна спроможність націй: матеріали: приклад України: *матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 29 червня 2017 року)*. Київ: ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2017. С. 13–14.

8. Гальчинський А. С. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань. Київ: Либідь, 2013. 472 с.

9. Каленюк І. С., Цимбал Л. І. Форми прояву інтелектуального лідерства. *Економіка України*. 2016. № 3. С. 29–40.

10. Білозубенко В. С. Інноваційна система Європейського Союзу: особливості формування та розвитку: монографія. Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. 456 с.

REFERENCES

Belorus, O. V. "Mirovoy strukturnyy krizis i transformatsii globalnoy finansovoy sistemy" [The global structural crisis and the transformation of the global financial system]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 7-8 (1) (2014): 4-7.

Belorus, O. V. "Vosproizvodstvennaya evolyutsiya i strukturnaya transformatsiya globalnogo kapytala" [Reproductive evolution and structural transformation of global capital]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 155 (11-12) (2015): 4-9.

Bilozubenko, V. S. *Innovatsiina systema Yevropeiskoho Soiuzu: osoblyvosti formuvannia ta rozvytku* [Innovation system of the European Union: peculiarities of formation and development]. Donetsk: DonNUET, 2012.

Caliri, Th., and Chiarini, T. "Knowledge Production and Economic Development: Empirical Evidences" *Journal of the Knowledge Economy* (2016): 1-22.

Filipenko, A. S. "Produktyvna spromozhnist natsii: teorii i metodolohiia" [Productive capacity of nations: theories and methodology]. *Produktyvna spromozhnist natsii: materialy: pryklad Ukrainy*. Kyiv: ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2017. 13-14.

Halchynskyy, A. S. *Politychna nooekonomika: nachala onovlenoi paradyhmy ekonomichnykh znan* [Political economics: the beginning of a renewed paradigm of economic knowledge]. Kyiv: Lybid, 2013.

Kaleniuk, I. S., and Tsybal, L. I. "Formy proiavu intelektualnoho liderstva" [Forms of manifestation of intellectual leadership]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 3 (2016): 29-40.

Novyi svitovyi ekonomichnyi poriadok ta hlobalni vyklyky dlia Ukrainy [The New World Economic Order and Global Challenges for Ukraine]. Ternopil: TNEU, 2014.

Sidenko, V. "Modyfikatsiia svitovoi ekonomiky pid vplyvom novitnikh faktoriv hlobalnoi transformatsiinoi kryzy" [Modification of the world economy under the influence of the latest factors in the global transformational crisis]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5 (2012): 18-31.

von Weizsacker, E., and Wijkman, A. *Come on! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet: A Report to the Club of* New York: Springer, 2018.